

Іщенко Анастасія Павлівна, магістрантка кафедри дизайну
Карпов Віктор Васильович, науковий керівник,
доктор історичних наук, завідувач кафедри дизайну
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Київ, Україна

ВІЗУАЛЬНИЙ НАРАТИВ ВІЙНИ В СУЧАСНІЙ ДИТЯЧІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

***Анотація.** У даній статті досліджується, як сучасне українське книговидання розкриває травматичну тему війни для наймолодшої аудиторії – дітей, оскільки в цьому контексті дитяча книга виступає не лише як засіб комунікації, але й як терапевтичний інструмент. Дослідження має на меті визначити ключові тенденції у візуалізації воєнних подій, а також з'ясувати, які сенси, цінності та меседжі намагаються донести ілюстратори та видавці. Шляхом аналізу сучасних видань, стаття ідентифікує ефективні візуальні стратегії, що допомагають дітям осмислити нову реальність, опрацювати досвід травми, водночас плекаючи ідеї стійкості, надії та національної ідентичності.*

***Ключові слова:** дитяча література, книжковий дизайн, графічний дизайн, ілюстрація, дитяча психологія.*

Вступ. Війна, розв'язана проти України, змінила суспільну, культурну та особистісну реальність, перетворивши травматичний досвід на частину повсякденного життя мільйонів громадян. Особливо гостро ця проблема стосується дітей, чие психічне здоров'я та бачення світу формується в умовах постійної небезпеки, сирен та вибухів. Для дитини, яка є свідком воєнних подій, осмислення війни вимагає не лише психологічної підтримки, а й коректного, зрозумілого та чутливого інструментарію.

Сучасне книговидання миттєво відреагувало на виклики часу, створивши низку видань, присвячених осмисленню війни. Проте, якісному дослідженню підлягає не лише текстовий, а й візуальний наратив, який у будь-якій книзі є рівнозначним засобом комунікації. Тож, важливо розуміти не тільки насичення змісту, його моралей та цінностей, але й роботу ілюстраторів: які обирають кольори, композиції та образи; чи відрізняється це від інших тематик дитячої літератури та інше.

Матеріали та методи. Обрані джерела забезпечують всебічну теоретичну та емпіричну базу для аналізу візуального наративу війни в українській дитячій літературі,

охоплюючи психологічні, мистецтвознавчі та соціально-контекстуальні аспекти. Психологічна та терапевтична основа обґрунтовується працями Маргарет Мерга і Сайіді Мат Роні [4], а також Софії Москаленко [5], які пояснюють цінність і сприйняття читання дитиною. Агнешка Цабай [1] поглиблює цей аспект, аналізуючи бібліотерапію через фентезійні бестселери, демонструючи механізм психічного відновлення через занурення у вигаданий світ. Контекстуальне підґрунтя надає дослідження О. Костюк та співавторів [2], яке через аналіз дитячих малюнків є доказом сприйняття війни, важливим для коректної візуалізації травми. Крім того, ці джерела допомагають довести, що тема війни та національна ідентичність є актуальними і для дітей сусідніх країн. Мистецтвознавча база для аналізу ілюстрацій формується завдяки роботам І. Рябінової та В. Сироїд [8] та Івана Братуся [6], у яких структурується визначення особливостей та функцій ілюстрацій у дитячій книзі. Дослідження Антоніни Дубрівної й Інги Єрмак [7], а також Світлани Кот та співавторів [3], занурюють у специфіку цифрової ілюстрації та загальних візуальних трендів воєнного часу.

Обрані книжкові видання слугують практичним матеріалом, необхідним для емпіричного аналізу дослідження: «Героїчні казки» І. Мацко; «Книжечка-мандрівочка. ЗСУ» І. Тараненко, М. Лешак, О. Михед; «Казка про світло» Х. Поліщук; «Таємні історії маленьких і великих перемог» Т. Стус; «Битва за місто» В. Чернишенко та «Дітлахи. Незламні історії».

Виклад основного матеріалу. За своєю сутністю книга є елементом культури, освіти та людського розвитку, виступаючи носієм пам'яті, знань та ціннісних орієнтирів. Для дитини книга є першим вікном у світ, що пропонує безпечний простір для пізнання складних емоцій та соціальних взаємодій. У цьому процесі казки виконують функцію універсального інструменту для опрацювання первісних страхів, моральних дилем і, що найважливіше, формування механізмів психологічної адаптації через символічне відображення боротьби добра і зла. Софія Москаленко [5] зазначає, що саме казки створюють середовище визначення моралей та моделі поведінки, які допомагають у пошуках значущості в подальшому житті. Те саме стосується і фентезі літератури [1]: завдяки магічності та нереалістичності читач охочіше ототожнює себе з книжковим персонажем, тоді як основні мотиви історії (конфлікти, перемоги) залишаються без змін. Важливість читання та його ефективна комунікація дітям є ключовою умовою для їхньої подальшої залученості. Дослідження Маргарет Мерга та Сайіді Мат Роні

підкреслюють: обов'язок педагогів і батьків полягає у свідомій інтервенції та активному обґрунтуванні цінності читання, не лише як навички, а й як джерела задоволення та формування самооцінки[4].

Російсько-українська війна торкнулася усіх прошарків побутового життя, особливо невинного дитячого життя, перетворивши травматичний досвід на частину повсякденності. Оскільки діти є нашим майбутнім, а війна – це небезпечний фактор, що впливає на їхній подальший розвиток, необхідність коректного осмислення цих подій набуває стратегічного значення. Дитина, яка ще не має навичок читання, насамперед сприйматиме книгу візуально. Саме тому при створенні видання для молодшої аудиторії якісно структуровані ілюстрації є критично важливими. Особливий інтерес становить поліфункціональність ілюстрації, де експлікативна функція невіддільна від емоційної та пізнавальної. Ілюстрація прямо впливає на ключові психічні процеси дитини, такі як сприйняття, увага та пам'ять. Як стверджують І. Рябінова та І. Братусь [6, 8], якісна дитяча ілюстрація є потужним засобом розумового та морального розвитку, що робить її незамінним інструментом виховного процесу. Ця тема має транснаціональну важливість для всіх країн регіону. Дослідження, проведене серед дошкільнят у Литві [2], є ключовим доказом: вторгнення Росії в Україну сприймається як пряма регіональна загроза, що робить конфлікт актуальним для сусідніх країн. Оскільки діти глибоко обізнані про війну через медіа, але часто не можуть висловити емоції словами, ілюстровані книги стають необхідним візуальним інструментом для дітей регіону. Вони допомагають осмислити інформацію, зняти емоційну напругу та знайти візуальні засоби для вираження своїх страхів і підтримки національної ідентичності в умовах зовнішньої загрози.

У контексті військового конфлікту, ілюстрації набувають статусу художньої інформаційної зброї та невід'ємної складової національного супротиву. Візуальний наратив у дитячій літературі наслідую загальні тенденції популярного цифрового мистецтва [3], яке виступає як дієвий інструмент інформаційного фронту. А. Дубрівна та І. Єрмак [7] визначили, що цифрова ілюстрація в умовах воєнних реалій має чіткі концептуальні особливості, що полягають у тематичних векторах: хроніки війни, уславлення героїв та глузування над ворогом (іронічність). Для реалізації цих концепцій ілюстратори використовують узагальнення форми, обмеження кольорової палітри, стилістику графіки коміксів і анімації та поєднання реальних об'єктів з

увними. Це підтверджує, що візуальний наратив, який переходить у дитячу книгу, має чітку утилітарну та функціональну задачу – підняття патріотичного духу та підтримка психіки, створюючи гостру дихотомію між героїчним «своїм» та дегуманізованим «іншим» [3].

Текстовий наратив, створений Іриною Мацко у виданні «Героїчні казки», є прикладом трансформації травматичної дійсності в безпечний казковий простір. Сюжет чітко вибудовує архетипічний конфлікт між Вільним краєм та Болотом, що дозволяє дитині дистанціюватися від жаху реальності та чітко ідентифікувати добро і зло. Візуальний наратив, реалізований Марією Чайкою, є рівнозначним носієм текстової частини, який цілеспрямовано пом'якшує зміст через низку стратегій. Для зображення антагоніста, Короля Боїнь, використовує сатиричний гротеск та брудно-зелену палітру. Це перетворює реальну загрозу на нікчемний об'єкт висміювання, мінімізуючи дитячий страх, тоді як теплі кольори фону символізують життя і свободу. Найбільш символічним є образ дівчини з вогненно-рудим волоссям і бандурою. Домінування червоних тонів у цьому зображенні символізує життєву силу, пристрасть та український дух, а бандура підкреслює культурну спадкоємність, візуалізуючи ідею, що культура і мистецтво є джерелом сили в боротьбі. Таким чином, візуальний наратив створює безпечну рамку для опрацювання складної інформації, перетворюючи реальний біль на казковий урок стійкості та формуючи національну ідентичність.

«Книжечка-мандрівочка. ЗСУ», що входить до серії «Книжечок-мандрівочок», у яких в алфавітному форматі розкривається тематика названого видання, на відміну від алегоричних казок, її наратив поєднує освітній та героїчний дискурси. Візуальний стиль є стриманим, мілітаризованим, але не агресивним. Кольоровий код використовує захисні оливкові та брунатно-зелені відтінки, які контрастують з яскравими кольорами. Використаний рожевий колір дітьми може сприйматися, як яскравий та водночас заспокійливий, хоча насправді його наявність зумовлена геральдикою Збройних Сил України. Важливим є гуманістичний аспект: ілюстрація «Ветеран і ветеранка» фокусується на мирному житті та прийнятті травми, зображуючи ветеранку з протезом у яскраво-рожевому одязі, що переводить фокус із бойових дій на важливість соціальної адаптації та ціну свободи. Дизайн книги працює на нормалізацію військової тематики для дитячої свідомості, використовуючи контрастні кольори, гумор і фокусуючись на гуманістичних цінностях та формуванні стійкості.

«Казка про світло» Христини Лукашук, на відміну від прямолінійної героїзації чи дидактики, оперує архетипами, символами та багатошаровими метафорами, що дозволяє дитині сприймати книгу через тяглість історії та культури. Оповідь, охоплює шлях української землі від створення до перемоги над злом. Візуальний наратив, виконаний у техніці, що імітує колаж, ручну графіку та має текстурований вигляд. Це надає образам архетипічної ваги та глибини. Особливе місце займають візуальні метафори: образ рук з відрами символізує захист і господарювання на власній землі, а зображення чорного силуету, що нагадує собаку чи вовка, є втіленням заздрісного ворога та темряви, що заважає цьому господарюванню.

1) «Героїчні казки» І. Мацько. Ілюстраторка: М. Чайка; 2) «Книжечка-мандрівочка. ЗСУ» І. Тараненко, М. Лешак, О. Михед; 3) «Казка про Світло», авторка та ілюстраторка – Х. Лукашук

«Таємні історії маленьких і великих перемог» Тані Стус є прикладом бібліотерапевтичного інструменту, яку було досліджено в праці Цабай Агнешки [1], де текстовий та візуальний наративи свідомо структуровані для опрацювання дитячої травми через дуальність сприйняття – реалістичне та казкове. Текстовий наратив складається з десяти оповідань, що мають двоскладову структуру: реалістична частина фіксує безпосередній досвід війни та казкова частина, яка пропонує метафоричне, художнє, пояснення цих складних емоцій і ситуацій. Такий прийом допомагає дитині знайти опори та сприйняти події, які відбуваються сьогодні.

Візуальний наратив, створений Мартою Кошулінською, підтримує цю терапевтичну функцію через пластичну графіку, емоційну теплоту та символізм. Ілюстрації виконані у стилі, що створює відчуття затишку та безпеки, незважаючи на контекст. Палітра переважно стримана, тепла, з домінуванням синіх, рожевих і жовтих

відтінків. Наприклад, на обкладинці зображені діти з соняшниками – символ надії. Яскраво-рожевий колір у слові «перемог» підкреслює позитивний, оптимістичний фінал. Сюжет «Дітлахи. Незламні історії» заснований на реальних історіях сучасних дітей, має подвійну мету: фіксацію пережитого досвіду та надання опори і підтримки. Авторка Олена Скуловатова у передмові прямо зазначає важливість не приховувати реальність, але водночас оберігати вразливу психіку, наповнюючи історії любов'ю, добром і надією.

Візуальний наратив Катрін Мускат використовує стиль, який можна охарактеризувати як теплий, емоційно-центричний мінімалізм. Ілюстрації вирізняються приглушеною палітрою, де теплі коричневі, пісочні та світло-рожеві відтінки домінують, створюючи відчуття затишку та безпечного простору. Такий візуальний код прямо працює на зниження тривожності. Обкладинка, стилізована під нотатник, візуально підкреслює особистий характер історій. На ілюстрації, де хлопчик Данило вирушає у мандрівку до нової країни, акцент зроблено на речах, що створюють комфорт: рюкзак, іграшка-талісман, термос, цукерки. Зображення знайомих, улюблених предметів є символікою стабільності та безпеки, що дитина бере із собою у невідомість. Таким чином, у книзі «Дітлахи. Незламні історії» візуальний наратив Катрін Мускат виконує терапевтичну функцію, нормалізуючи досвід війни через емоційну підтримку та акцентування на цінностях дому, сім'ї та любові, що є необхідним для опрацювання травми у дітей дошкільного та молодшого віку. Текстовий наратив Володимира Чернишенка «Битва за місто» використовує віршований виклад, що спрощує сприйняття та сприяє запам'ятовуванню. Сюжет чітко розділяє простір на затишне, зелене, світле Місто та загрозливий, смердючий простір, звідки насувається ворожа техніка. Персоніфікація транспорту, яким люблять гратися діти, створює зрозумілий та контрольований конфлікт.

Візуальний наратив Тетяни Копитової є щемливим і працює на посилення емоційного контрасту. Ілюстрації свідомо використовують різкий контраст. Місто зображено в яскравих, сонячних, зелених і пастельних тонах, що символізують мир, затишок і стабільність. Водночас сцена вторгнення різко переходить у темні, помаранчеві та попелясті тони вибухів і диму, що візуалізує загрозу, але не натуралізує її. Ворожа техніка зображена з агресивними, злими, загрозливими обличчями, що ілюструє їхню злу волю. На противагу цьому, головний герой, Тракторинка, має великі, добрі очі,

висловлюючи рішучість і співчуття. Цей прийом дозволяє дітям емоційно прийняти та класифікувати військову техніку як носіїв зла чи добра. Літак, зображений обкладинці, на нічному тлі з ореолом місяця, виступає як міфічний рятівник та діє рішуче. «Битва за місто» використовує персоніфікацію транспорту як головний механізм ідентифікації та героїзації. Візуальний наратив будується на контрасті кольорів і чіткому емоційному маркуванні персонажів, що ефективно допомагає батькам та дітям обговорити болючі теми війни та утвердити віру в перемогу.

1) «Дітлахи. Незламні Історії» О. Скуловатова. Ілюстраторка: К. Мускат; 2) «Таємні історії маленьких і великих перемог» Т. Стус. Ілюстраторка: М. Кошулінська; 3) «Битва за місто» В. Чернишенко. Ілюстраторка: Т. Котипова

Висновки. Проаналізовано шість українських видань дитячої літератури на тему війни, і на основні цього можна ствердити, що всі книги, зі сторони текстового змісту, є інструментами бібліотерапії, спрямованими на опрацювання травми війни та формування у дітей національної ідентичності і стійкості. Спільними ознаками є чітка моральна дихотомія, де конфлікт зображується як архетипічне протистояння між добром та злом. Для безпечного опрацювання травматичних тем широко використовуються терапевтичні механізми, такі як алегорія, персоніфікація та дуальність структури. Говорячи про візуальний наратив, то ілюстратори свідомо обирають стилістику, яка є емоційно-контрастною: у більшості з обраних книг домінує пластична графіка, тоді як у творах про безпосередній конфлікт ворог зображується карикатурним як механізм психологічного зниження загрози. У кольоровій палітрі переважають теплі тони, жовто-блакитна гама та соковиті зелені як символи України і миру, що контрастують із

брудно-зеленими, болотними чи попелястими відтінками, що асоціюються з ворогом. Ці видання суттєво відрізняються від класичної дитячої літератури, оскільки вони прямо обговорюють складні теми і мають чітку дидактичну місію – не лише розважити, а й сформувати світогляд.

Головна функція візуального нарративу – створення психологічно безпечної рамки для опрацювання травматичного змісту. Оскільки дитяча психіка оперує переважно образами, ілюстрація є своєрідним візуальним фільтром, що дозволяє контролювати рівень впливу. Ілюстрації цілеспрямовано зображують не жахи війни, а сили і механізми спротиву. Інша важлива функція – візуалізація надії та стійкості.

Список використаних джерел:

1. Cabaj, A. (2023). Bibliotherapy of children affected by war by means of fantasy literature. *Psychological Opinion and Practice*, 13(2023), 132-137.
2. Kostiuk, O., Lesinskiene, S., Lapinskaite, A., & Sambaras, R. (2023). How preschool children in Lithuania perceive the war in Ukraine: analysis of drawings. *Modern Pediatrics Ukraine*, (6), 68–74.
3. Kot, S., Mozolevska, A., Polishchuk, O., & Stodolinska, Y. (2024). The Discursive Power of Digital Popular Art during the Russo-Ukrainian War: Re/Shaping Visual Narratives. *Arts*, 13(1), 38.
4. Merga, M. K., & Roni, S. M. (2018). Children's perceptions of the importance and value of reading. *Australian Journal of Education*, 62(1), 54–69.
5. Moskalenko S. (2023). *Fairy Tales in War and Conflict: The Role of Early Narratives in Mass Psychology of Political Violence*.
6. Братусь І. (2017). Функції ілюстрацій у дитячій літературі. *Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття*. 32-35.
7. Дубрівна, А. П., Єрмак, І. О. (2023). Цифрова ілюстрація в контексті російсько-української війни. *Ukrainian Art Discourse*, (2), 126–132.
8. Рябінова, І. М., Ямроз, Л. С., & Токарев, О. В. (2024). Сучасна дитяча книжкова ілюстрація: художньо-образні особливості та техніки виконання. У екзистенційні виклики освіти, науки, безпеки та здоров'я в сучасних умовах: пошуки молодих вчених (с. 410–414).